

Aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyotlari orqali davlat qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish tahlili

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11402314>

Iskandarov Temurbek Istamovich

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada aksiyalarni ommaviy joylashtirish (IPO, SPO) amaliyotlari orqali davlat qimmatli qog'ozlar bozorini rivojlantirish shuningdek aksiyalarni ommaviy joylashtirish (IPO, SPO) amaliyotlarining zaruriyati va afzalliklari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Davlat qimmatli qog'ozlari, IPO, SPO, aksiya, obligatsiya, QQB, Ikkalamchi bozor

Aksiyalarni ommaviy joylashtirish biznes uchun arzon kapital jalb qilish orqali yuqori samaradorlikka xizmat qilsa, investorlar va aholi uchun daromad manbalarini diversifikatsiyalash hamda oshirishga xizmat qiladi. Bugungi iqtisodiyotning faol tarzda raqamlashuvi sharoitida aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyoti globallik kasb etmoqda. Ya'ni IPO amaliyotlariga global amaliyot sifatida yondashilmoqda. Bunga bugungi texnologik rivojlanish to'la-to'kis imkon bermoqda.

Mamlakatimizda ham bu borada Kvars, Qo'qon mexanika zavodi, Jizzax plastmassa, Uzauto Motors aksiyadorlik jamiyatlari misolida ma'lum bir ijobiy yoki salbiy tajribalar olindi. Lekin aynan aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyotlari orqali erishish mumkin bo'lgan imkoniyatlardan yetarlicha foydalanilmoqda, deya olmaymiz.

Keltirilgan ijobiy jihatlarga qaramasdan aksiyalarni ommaviy joylashtirish amaliyotining o'ziga xos prinsiplari mavjud bo'lib, ularga rioya qilish bunday amaliyotlarning muvaffaqiyatini kafolatlaydi. Shu boisdan bu borada alohida tadqiqotlar muhim.

Shuni alohida ta'kidlashimiz lozimki, aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan IPO amaliyotini o'tkazish to'g'risida qaror qabul qilinganda bosh maqsad arzon va yuqori miqdorda moliyaviy resurs jalb qilishni maqsad qilgan bo'ladi. Kutilayotgan IPO amaliyotlarining samarali kechishini ta'minlash orqali qo'yilgan maqsadga erishish uchun esa bu borada e'tibor qaratish lozim bo'lgan ma'lum bir jihatlar

mavjud. IPO amaliyotida e'tibor qaratish lozim bo'lgan o'ziga xos muhim bosqichlar shular jumlasidandir.

Tahlillarga ko'ra ma'lumki, muvaffaqiyatli IPO amaliyoti uchta bosqichda namoyon bo'ladi. Bular quyidagilardir (1-jadval):

1-jadval

Muvaffaqiyatli IPO amaliyoti bosqichlari va ularda e'tibor qaratiladigan jihatlar¹

Bosqichlar nomlanishi	E'tibor qaratiladigan jihatlar va qilinadigan ishlar
Uzoq muddatli tayyorgarlik bosqichi yo'nalishlari	<ul style="list-style-type: none"> - IPO o'tkazish bo'yicha korporativ strategiya qabul qilish; - dividend siyosati va dividend strategiyasi yuzasidan jozibador tartiblarni joriy etish; - investitsion jozibadorlikka intilish nuqtai nazaridan muntazam dividendlarga o'tish orqali aksiyalar bozor kursini maksimallashtirib borish; - ichki tayyorgarlikni baholash, IPO testidan o'tish; - hamkorlik qiluvchilar va tashkilotchilarni belgilash; - IPO tushgan mablag'lar yo'naltiriladigan loyihalarning istiqbolli ekanligini asoslash.
Muvaffaqiyatli IPO o'tkazish bosqichi	<ul style="list-style-type: none"> - IPO uchun birja savdo maydonini tanlash; - potensial investorlar uchun road-show lar o'tkazish - narx dipazoni (joylashtirish narxi)ni adolatli belgilash; - aksiyalarga ariza berish bo'yicha miqdor chegarasini belgilash; - IPO ga chiqish vaqtini iqtisodiyotning joriy holatidan kelib chiqqan holda belgilash; - muvaffaqiyatli IPO o'tkazish.
IPO dan keyin investorlar bilan o'zaro manfaatli munosabatlarni davom ettirish	<ul style="list-style-type: none"> - investitsion jozibadorlik davomiyligini ta'minlash; - bozor daromadlilikidan kelib chiqqan holda dividendlar muntazamligini ta'minlash. - kurs ko'tarilishi orqali daromadga ega bo'lishni ta'minlash

IPO amaliyotlarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi korporativ moliyaviy strategiyaning to'g'ri ishlab chiqilganligi va unga amal qilinishiga bevosita bog'liq. IPO bo'yicha korporativ strategiya bevosita uzoq muddatli tayyorgarlik rejasini belgilab olishni talab etadi. Uzoq muddatli tayyorgarlikdan asosiy maqsad

¹ Муаллифлар томонидан тузилган.

investitsion jozibadorlikni oshirib borishdir. Buning uchun esa yuqori rentabellikka erishish asosida muntazam dividendlarga o'tish, ichki hujjatlarni jozibadorlik nuqtai nazaridan takomillashtirish (dividendga yo'naltiriladigan sof foyda miqdorini, dividend to'lash shaklini, ustav kapitalida ulushga egalik qilishning yuqori chegarasini aniq belgilash kabilar) talab etiladi. Shu bilan birga IPO tushgan mablag'lar yo'naltiriladigan loyihalarning istiqbolli ekanligini asoslash orqali rentabellik yanada oshirish hisobiga aksiyalar daromadliligi o'sishi prognozlariga ishonтира olish ham muhim. Milliy amaliyotda mazkur jihatga yetarlicha e'tibor qaratilmoqda, deya olmaymiz. Ma'lum bir holatlarda birinchi chorakda IPO o'tkazilishi to'g'risida qaror davlat boshqaruvi organlari tomonidan qabul qilinmoqda va yil yakuni arafasida IPO o'tkazilmoqda. Natijada investitsion jozibadorlik bilan bog'liq muammolar sabab kutilgan kapitallashtirishga erishish imkoniyati keskin pasaymoqda. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 18 martdagi "Iqtisodiyotda davlat ishtirokini yanada qisqartirish va xususiylashtirishni jadallashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-168 sonli qaroriga asosan "2022 yil 1 oktabrga qadar «Qishloq qurilish bank» ATBning aksiyalarini ommaviy joylashtirishni (IPO) ta'minlasin"[3], deya belgilangan. Olti oy ichida investitsion jozibadorlik nuqtai nazaridan dividend siyosati yuritilishini ta'minlash imkonsiz. Uzauto Motors aksiyadorlik jamiyati faqatgina 2019 yil yakuni bo'yicha aksiya nominaliga nisbatan 36 foiz dividend to'lagan, 2020-2021 yillar yakunlari bo'yicha hech qanday dividend to'lamagan[10] holda IPO ga chiqqanligi qo'yilgan maqsadni inkor qiladi. Natijada esa IPO o'tkazishi belgilangan aksiyadorlik jamiyatlari bu amaliyotni o'tkazmayapti yoki muvaffaqiyatli kechmayapti. Umuman davlat nazoratidagi aksiyadorlik jamiyatlari tomonidan aksiyalarni ommaviy joylashtirish (IPO, SPO) o'tkazish to'g'risidagi qarorlar davlat tomonidan qabul qilingan holatlarda aksiyadorlik jamiyatining bu boradagi tayyorlik darajasi yetarlicha inobatga olinmayotganligini ta'kidlashimiz lozim. 2023 yilda davlat nazoratidagi tijorat banklari tomonidan IPO o'tkazishi kutilayotgan bir vaqtda fond birjasi listingidagi ular aksiyalari nominaldan past savdo qilinmoqda. Mazkur jihat qayd etilgan tijorat banklari investitsion

jozibadorligi IPO o'tkazish uchun tayyor emasligini ko'rsatadi. Bu borada Uzum market aksiyadorlik jamiyatining global IPOga chiqish bo'yicha 3 yillik strategiyasi qabul qilinganligi va strategiya asosida ishlar boshlanganligini alohida e'tirof etishimiz lozim. Ta'kidlash lozimki, IPO aksiyadorlik jamiyati bir yilda tayyor bo'lib, bir yil ichida o'tkaziladigan amaliyot emas. Buning uchun kamida 3-4 yil tayyorgarlik ko'rish orqali investorlar ishonchi qozonilishi, investitsion jozibadorlik ta'minlanishi lozim.

Puxta tayyorgarlik muvaffaqiyatli IPO uchun har tomonlama asos vazifasini o'tab beradi. Ichki tayyorgarlik ta'minlanib, tegishli hamkorlar bilan kelishilgach, qaysi birjaga chiqish tanlangan holda har tomonlama asosli aksiyalar narx diapazonini belgilashga e'tibor qaratiladi. Aksiyalarga bitta investor tomonidan ariza berish bo'yicha miqdor chegarasini belgilash ham mazkur jarayonda muhimdir. Shuningdek arizalar qabul qilish vaqtini iqtisodiyotning joriy holatidan kelib chiqqan holda belgilash lozimligini shu o'rinda alohida ta'kidlash lozim. Chunki, Kvars, Qo'qon mexanika zavodi, Uzauto Motors aksiyadorlik jamiyatlari aksiyalarini ommaviy joylashtirish amaliyotlari qishda tashkil etilganligi ham talabning past bo'lishiga sabablardan biridir. Chunki aynan qish faslida aholi daromadlari nisbatan pasayishi va xarajatlarning esa ortishi sharoitida ularga aksiya taklif qilish o'z natijasini yetarli darajada bermaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida" gi qonun, 30-modda. <https://lex.uz/acts/-4590452>
2. O'zbekiston Respublikasi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi qonuni, 5-modda. <https://lex.uz/docs/-4581969>
3. Elmirzayev. Zamonaviy korporativ boshqaruv. // Darslik. – T.: "Iqtisod-moliya", 2019. – 416 b.
4. Элмирзаев С.Э., Боев Б.Ж. Акцияларни оммавий жойлаштириш операцияларини ташкил этиш ва ўтказиш. // "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий электрон журнали. № 3, июнь, 2018 йил. – Б.8; <http://interfinance.uz/en/arxiv/238-ikkiz20182307>
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki 2023 yil 1 dekabrda byulleteni.
6. S.Elmirzayev va boshqalar. Moliya bozori. //: Darslik, – T.: "Iqtisod-moliya", 2019. – 222 b.
7. Shavkat Bayramovich Babaev, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, Inomjon To'raevich Jumaniyazov, & Inomjon To'raevich Jumaniyazov. (2024). CONCEPTUAL REFLECTION OF THE CHANGING ROLE OF THE STATE EXPORT POLICY IN THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE NEW UZBEKISTAN. European Scholar Journal, 5(3), 5-8.

8. Shavkat Bayramovich Babaev, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, Inomjon To'raevich Jumaniyazov, & Inomjon To'raevich Jumaniyazov. (2024). CONCEPTUAL REFLECTION OF THE CHANGING ROLE OF THE STATE EXPORT POLICY IN THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE NEW UZBEKISTAN. European Scholar Journal, 5(3), 5-8.

9. Jumaniyazov Inomjon Turaevich, & Juraev Maqsud Annaqulovich (2022). Korxonalarda moliyaviy qarorlar qabul qilish va risklarni baholash usullari. Science and Education, 3 (5), 1646-1654.

10. Turayevich J. I. Akmal o'g'li, SM (2023) //INVESTITSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISHDA TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG'ARMASINING O'RNI. PEDAGOGS jurnali. – T. 35. – №. 4. – C. 147-157.

11. ZM Shaikh, S Ramadass, B Prakash, JI Turayevich Data-Driven Decision Making in Stock Portfolio Management: LSTM and Monte Carlo Simulation in Action- Fluctuation and Noise Letters, 2023

